

Podkarpacki Kongres Pamięci Narodowej – sprawozdanie

W dniach 4–5 października 2023 roku w G2A Arena – Centrum Wystawienniczo-Kongresowym Województwa Podkarpackiego w Jasionce odbył się Podkarpacki Kongres Pamięci Narodowej, którego organizatorem był Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie. Wydarzenie objął patronatem honorowym Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Andrzej Duda. W tym dwudniowym święcie historii i edukacji udział wzięło 7248 osób, głównie mieszkańców województwa podkarpackiego¹.

Idea zorganizowania przez IPN kongresu poświęconego polskiej historii miała dwie główne przyczyny. Pierwsza to wyniki raportu *Edukacja dla pamięci. Przekaz wiedzy historycznej w kontekście postawy Polaków wobec ich przeszłości*. Dokument ten został opracowany na zlecenie IPN przez zespół socjologów pod kierownictwem prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego, dr. hab. Krzysztofa Malickiego². Wynika z niego jednoznacznie, że Polacy oczekują atrakcyjnego, nowoczesnego i kompleksowego przekazu edukacyjnego na temat polskich dziejów. Drugim powodem organizacji wydarzenia była chęć pokazania tego, że IPN stara się dopasowywać stosowane metody przekazu do dynamicznie zmieniającego się świata. Podkarpacki Kongres Pamięci Narodowej był więc wyjściem naprzeciw oczekiwaniom społecznym, prezentacją pracy, dorobku i oferty Instytutu Pamięci Narodowej (szczególnie rzeszowskiego Oddziału IPN), a jednocześnie próbą udowodnienia, że poznawanie polskiej historii może być ciekawą przygodą intelektualną.

Podkarpacki Kongres Pamięci Narodowej był pierwszym regionalnym kongresem zorganizowanym przez IPN³. Miał charakter otwarty, a jedynym niezbędnym wymogiem udziału w tym wydarzeniu było dokonanie rejestracji na portalu internetowym lub osobiście w recepcji kongresowej. Zaprezentowana oferta, dostosowana do potrzeb odbiorców w różnym wieku, spotkała się z dużym zainteresowaniem mieszkańców województwa podkarpackiego. Jak wspomniano, w kongresie udział wzięło 7248 osób, z czego 6394 to dzieci i młodzież w wieku szkolnym (88 proc.

¹ Szczegółowa relacja z Podkarpackiego Kongresu Pamięci Narodowej: www.kongrespamiecinarodowej.pl [dostęp: 28 X 2023 r.].

² K. Malicki, S. Wilk, I. Żuk, *Edukacja dla pamięci. Przekaz wiedzy historycznej w kontekście postaw Polaków wobec ich przeszłości*, Warszawa 2023.

³ Pierwszy ogólnopolski Kongres Pamięci Narodowej odbył się w dniach 13–15 kwietnia 2023 r. na Stadionie Narodowym w Warszawie.

wszystkich uczestników). Nie powinno to dziwić, bowiem duża część aktywności była dedykowana właśnie uczniom. Ponadto nauczyciele i kierownicy placówek oświatowych wykazali zainteresowanie wydarzeniem i zapewнили zorganizowanie transportu uczniów do Jasionki. Dzieci i młodzież, które przybyły do Centrum G2A Arena, pochodziły z różnych miejscowości województwa podkarpackiego, także tych oddalonych od Rzeszowa. Wymienić można chociażby: Jasło, Skołyszyn, Hłudno, Hyżne (najliczniejsza grupa – 250 osób), Kołaczyce, Krosno, Leżajsk, Nisko, Przemysł, Radomyśl nad Sanem, Sędziszów Małopolski, Werynia.

Do osób, które przybyły na kongres kierowane chęcią udziału w przedsięwzięciach o charakterze naukowym, adresowana była m.in. konferencja naukowa pt. *Emigracyjna prasa oraz ośrodki wydawnicze i wydawcy (1939–1990)*. Jej celem było pokazanie politycznej i kulturalnej roli polskiej prasy na wychodźstwie.

Zainteresowani nauką mogli również uczestniczyć w czterech debatach panelowych. Pierwsza nosiła tytuł: Świadomość historyczna mieszkańców województwa podkarpackiego. Rola organizacji społecznych. Moderował ją prof. dr hab. Jan Draus, a dyskutantami byli: prof. UR, dr hab. Krzysztof Malicki, Maciej Małozieć, Tomasz Róg, prof. UR dr hab. Tadeusz Zych. Druga debata dotyczyła sportu i patriotyzmu – *Sport. Patriotyzm. Historia*. Wzięli w niej udział wybitni sportowcy z województwa podkarpackiego: Iwona Nieroda-Żdziebko (multimedalistka mistrzostw świata, Europy i Polski w kickboxingu), Łukasz Różański (mistrz świata w boksie w wadze bridgerweight, federacji WBC), Grzegorz Kozdrański (olimpijczyk, obecnie trener skoków do wody) oraz prezes IPN dr Karol Nawrocki. Rozmowę prowadził redaktor Konrad Dudek. Trzecia debata nosiła tytuł: *Wołyń – Podkarpacie. Związki (nie)oczywiste*, a poświęcona była mijającej w tym roku 80. rocznicy ludobójstwa dokonanego przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej. W dyskusji udział wzięli: ks. prof. dr hab. Józef Marecki, prof. UR, dr hab. Jan Pisuliński, prof. dr hab. Grzegorz Hryciuk, dr Tomasz Bereza oraz redaktor Alina Bosak (moderator). Ostatnia debata dotyczyła pomocy udzielanej przez Polaków ludności żydowskiej podczas okupacji niemieckiej. Moderator dyskusji Mateusz Dzieduszycki rozmawiał z ks. dr. Witoldem Burdą, postulatorem procesu beatyfikacyjnego rodziny Ulmów oraz historykami: dr. Mateuszem Szpytmą, zastępcą prezesa IPN, dr Aleksandrą Namysło i dr hab. Sebastianem Piątkowskim.

Strefą adresowaną zarówno do osób dorosłych, jak i do młodzieży, była część wystawiennicza. Podczas kongresu zaprezentowane zostało pięć wystaw IPN: *Szlaki Nadziei. Odyseja wolności*; *Śmierć za człowieczeństwo. Rodzina Ulmów; 20-40-23*; *Likwidacja Salezjańskiej Szkoły Organistowskiej*; *Symbole naszej historii* oraz mobilna wystawa Podkarpackiego Centrum Nauki „Łukasiewicz” w Jasionce, na którą złożył się zbiór interaktywnych eksponatów zachęcających do samodzielnego eksperymentowania. Największym zainteresowaniem uczestników cieszyła się wystawa immersyjna *Szlaki Nadziei. Odyseja wolności*, będąca rezultatem międzynarodowego projektu edukacyjno-memoratywnego IPN, mającego na celu upamiętnienie wysiłku Polskich Sił Zbrojnych podczas II wojny światowej oraz losów ludności cywilnej ewakuowanej z ZSRS wraz z armią gen. Andersa. Wystawa oddziaływała na odbiorcę poprzez koloryzowane zdjęcia, animacje, filmy, przestrzenny dźwięk. Szczególnie poruszająca była prezentacja losów polskich dzieci, które w wyniku wojny znalazły się w różnych częściach świata – od Azji, przez Australię, Afrykę, na

Ameryce skończywszy. Nadmienić należy, że to pierwsza tak nowoczesna wystawa, która odwiedziła Podkarpacie. Dodatkowo, jej główny twórca, dr Mateusz Marek z IPN, pochodzi z Rzeszowa i jest absolwentem historii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Znaczną przestrzeń kongresu stanowiła strefa edukacyjna, adresowana przede wszystkim do dzieci i młodzieży. Najmłodszy uczestnicy kongresu, dzieci w wieku 6–9 lat, miały okazję wziąć udział w przedstawieniu teatralnym pt. *Historia Misia Wojtka*, o słynnym niedźwiedziu Wojtku, który przeszedł szlak bojowy razem z armią gen. Andersa. Najmłodszy mogli poszerzyć swą wiedzę w tzw. strefie malucha, gdzie poznawali losy wspomnianej armii poprzez historię zwierząt, które towarzyszyły żołnierzom. Uczniowie ze starszych klas mogli uczestniczyć w projekcie *Drużyna Inki*, podczas którego poznawali historię niezłomnej sanitariuszki AK Danuty Siedzikówny „Inki”, a następnie przechodzili szkolenie w zakresie pierwszej pomocy przedmedycznej.

Uczniowie o zdolnościach muzycznych i wokalnych brali udział w specjalnie zorganizowanych warsztatach wokalnych, które odbywały się w sali kongresowej. Prowadzili je profesjonalni instruktorzy, zatrudnieni w Wojewódzkim Domu Kultury w Rzeszowie.

W strefie edukacyjnej można było poznać m.in. gry planszowe o tematyce historycznej wyprodukowane przez IPN (podczas kongresu odbył się turniej gier planszowych, w którym udział wzięło ponad 200 uczniów z województwa podkarpackiego), wykonać gadżet w postaci przypinki lub magnesu z wybraną postacią historyczną, spróbować swoich sił w wyklejaniu modeli samolotów czy w rozwiązywaniu łamigłówek dotyczących symboli historycznych. Osoby, które interesują się komiksami historycznymi, mogły wziąć udział w warsztatach z tworzenia komiksów.

Bardzo istotną częścią kongresu były trzy strefy, w których można było się dowiedzieć, czym zajmują się wybrane pionierzy IPN: archiwalny, poszukiwań i identyfikacji oraz upamiętnień. W przestrzeni zorganizowanej przez pracowników Archiwum IPN w Rzeszowie prezentowane były najciekawsze elementy zbioru archiwalnego rzeszowskiego Oddziału IPN (w postaci kopii cyfrowych). Przedstawiono także projekt *Archiwum Pełne Pamięci*, w ramach którego do zasobu archiwalnego IPN trafiają rodzinne pamiątki Polaków. Uczniowie mogli uczestniczyć w warsztatach archiwalnych, podczas których poznawali specyfikę pracy archiwistów IPN. Na stanowisku przygotowanym przez Pion Poszukiwań i Identyfikacji IPN w Rzeszowie można było zobaczyć jego główne osiągnięcia, prezentowane w formie wystawy o żołnierzach niezłomnych, których odnaleziono i zidentyfikowano. Była również okazja zapoznać się ze szczegółami pracy historyków, archeologów i antropologów. W specjalnie zaimprovizowanym stanowisku archeologicznym, za pomocą narzędzi pracy archeologa, można było odszukać ukryty w piasku model anatomiczny ludzkiego szkieletu. W części przygotowanej przez Oddziałowe Biuro Upamiętniania Walk i Męczeństwa w Rzeszowie przedstawiano w formie prezentacji multimedialnej dorobek pionierzy IPN w postaci zrealizowanych upamiętnień. Zainteresowani mieli też okazję wykonać własnoręcznie projekt grafiki i muralu.

Dla starszych uczestników kongresu, którym bliższe są klasyczne formy przekazu i edukacji, przygotowano zostało Kino Filmów Historycznych. Podczas projekcji

prezentowane były produkcje filmowe, dotyczące m.in. pomocy Polaków dla Żydów podczas okupacji (m.in. *Historia jednej zbrodni*) czy historii opozycji antykomunistycznej (np. *Chłopski bunt '81*).

Przed budynkiem G2A Arena znajdowały się stanowiska z grupami rekonstrukcyjnymi. Wśród wyposażenia, które można było obejrzeć, był m.in.czołg *Sherman* z 1. Dywizji Pancerniej gen. Stanisława Maczka. Pokazy sprzętu wojskowego znajdującego się na obecnym wyposażeniu polskiej armii zapewnili żołnierze z 21. Brygady Strzelców Podhalańskich oraz 3. Podkarpackiej Brygady Obrony Terytorialnej.

W strefie zewnętrznej znajdowały się również dwa kontenery IPN. W jednym z nich prezentowane były projekty realizowane przez Biuro Nowych Technologii IPN. Odwiedzający mogli skorzystać z gogli VR i zagrać np. w *Grę Szyfrów*. W drugim zaś znajdowała się multimedialna wystawa Biura Edukacji Narodowej IPN pt. *Patrioci. Żołnierze. Żydzi*, ukazująca sylwetki Żydów walczących o niepodległość i granice Polski w latach 1914–1921 oraz ich późniejsze losy.

Kongresowi towarzyszyła również gala, podczas której wręczano odznaczenia państwowe oraz honorowe nadawane przez IPN. 4 października odbyła się uroczystość wręczenia Krzyża Wolności i Solidarności, który otrzymali: Antoni Jan Apolinarowski, Antoni Lech Augustyniak, Krzysztof Dębski, Kazimierz Gieroń, Marek Grynia, Roman Jakubowski, Paweł Janusz Kosiarski, Marek Kubin, Tadeusz Kuśnierz, Piotr Lachiewicz, Wojciech Manteufel, Stanisław Pilszak, Władysław Zieliński i Zygmunt Żyłka, a pośmiertnie: Emil Faran, Jan Mantojfel i Jan Wołoszyn) oraz Medali *Reipublicae Memoriae Meritum*, za wybitne zasługi w działalności publicznej i społecznej dla upamiętniania historii Narodu Polskiego w latach 1917–1990 oraz wspieranie Instytutu Pamięci Narodowej w działalności edukacyjnej, naukowej i wydawniczej (medal srebrny otrzymali: Wiesław Hap i ks. Władysław Jagustyn; medal brązowy: Andrzej Klimczak, Eryk Matecki i Adam Pawluś). 5 października, podczas drugiego dnia Podkarpackiego Kongresu Pamięci Narodowej, wręczono wyróżnienie dla osób i organizacji z województwa podkarpackiego, nagrodzonych w ramach XII edycji nagrody „Świadek Historii” za zaangażowanie w upamiętnianie dziejów Polski. Otrzymali je: Andrzej Borcz, Henryk Cząstka, śp. Jerzy Tadeusz Dębicki, Stanisław Wnorowski, Sławomir Zawiślak oraz Towarzystwo Miłośników Ziemi Lubaczowskiej.

Podkarpacki Kongres Pamięci Narodowej zakończył się koncertem w sali kongresowej (największej tego typu sali w województwie podkarpackim), zatytułowanym: „... w drodze”. Wystąpili w nim artyści z Trójmiasta, którzy wykonali utwory legendarnych kompozytorów i autorów tekstów: Jerzego Petersburskiego, Mariana Hemara, Henryka Warsa i Alfreda Schütza. To słowno-muzyczne widowisko przybliżyło losy Polaków podczas II wojny światowej, szczególnie zaś żołnierzy z armii gen. Władysława Andersa.

Na koniec warto postawić sobie pytanie, czy Podkarpacki Kongres Pamięci Narodowej był potrzebny. Frekwencja podczas tego wydarzenia dowiodła, że tak. Podobnego zdania byli również uczestnicy kongresu. Dla wielu z nich, szczególnie młodych, była to wyjątkowa okazja, by poznać zakres i sposób działania Instytutu Pamięci Narodowej oraz przekonać się, że historia i je poznawanie może być ciekawym zajęciem.

Marcin Bukała – ur. 1983 r., dr historii, pracownik Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie.

Marcin Bukała

ORCID: 0000-0001-9002-357X

DOI: 10.30657/pha.35.2023.21

(Instytut Pamięci Narodowej, Oddział w Rzeszowie)

e-mail: marcin.bukala@ipn.gov.pl

Fot. 1. Uroczyste otwarcie Podkarpackiego Kongresu Pamięci Narodowej. Przemawia prezes IPN dr Karol Nawrocki, 4 X 2023 r. (fot. Mikołaj Bujak, IPN).

Fot. 2. Debata panelowa *Sport. Patriotyzm. Historia* (fot. Katarzyna Gajda-Bator, IPN).

Fot. 3. Koncert „... w drodze”, 5 X 2023 r. (fot. Katarzyna Gajda-Bator, IPN).

Fot. 4. Organizatorzy Podkarpackiego Kongresu Pamięci Narodowej – pracownicy IPN Rzeszów, 4 X 2023 r. (fot. Marcin Zarębski, IPN Rzeszów).